

Juudi graafika – näitus.

Hanno Kompus

„Päevaleht“, 10.5.1938

Pisut skeptiliselt tõusen treppe Karja tän. nr. 1 Juudi Seltskondliku ühisuse ruumidesse, kus laupäeval avati näitus nimega „Juudi graafika“.

Mõlgutan: meie juures siin on juutidel oma kultuurivalitsus, juudi omakultuuri rakukene; ja põlisel „isade-maal“, Palestiinas, kasvatavad juudi asunikud apelsine, — salk ohvrirohkeid pioneere, kes loodavad maailma juutlust siduda oma territooriumiga. Muidu aga, kogu maailmas, juudid on lihtsalt osa muistki riigikodanikest, täieõigusline, kärbitud õigustega, või tagakiusatud osa. Kohustused on neil samad kui teistelgi kodanikel, nad kõnelevad kõikjal riigikeelt ja ajavad oma asju selles keeles. Nende perekonnanimed, vähemasti õigekirjutuselt, sageli ei ole palju eraldatavad enamurahva perekonnanimedest, ja eesnimed —, noh, vanatestamentlikke eesnimesid on küllaltki ka mittejuutidel. Isegi rassitunnused on mõnel pool niivõrd ähmastunud või ähmastumas, et ka sellepolest juudid sageli pole eraldatavad teistest kodanikest.

On jõukaid juute, on väga rikkaid ja on ka väga vaeseid. Ent rikaste juutide kätte koondunud varasid ei saa käsitada juudi rahvusliku varandusena, sest teatud õigusega võime ütelda, et juudi rahvust ei olegi. On küll rass, ja on ka usk (kuigi usulahkudega), aga rahvust ei ole: rahvusel on kõigepealt territoorium, see võib olla võõra valitsusegi all, nagu meie maa seda oli veel vaevalt inimpõlv tagasi, aga ikkagi ta on. Ja

kui siit maalt välja rännatakse, kolooniaid asutatakse, siis jääb see maa ikkagi emamaaks. Juudid asuvad kogu maailma mööda laiali; ja kui me korraks oletamegi, et kõik need paigad, kus nad siin või seal tihedamalt, asuvad, on juudi kolooniad, siis seisame maailma-ajaloos enneolematu nähtuse ees, et kolooniad hakkavad endale asutama emamaad. See on tõepoolest paradoksaalne; kolooniate koloonia emamaa ülesannetes. Ja see nüüd peab andma, oma omapärase kultuuri, rahvuse teise tunnuse?

Aga näib, — nüüd ma küll siirdun peagu fantastilistena tunduvate oletuste valda, — näib, et see paradoks võib saada tõeks, „Tasalülitatud“ kodanikega maadest on juudid välja lülitatud; Kuhugi nad peavad minema juba sellepärast, et mitte individuaalselt hukkuda.. Teiste maade juutides see on esile kutsunud rahvustunde ärkamise, rahvustunde aktiveerumise. Ja nõnda on saanud peagu kõigil mail ammust ajast olemas olevast „juudiküsimusest“ nüüd küsimus ka juutidele enestele. On tekkinud „juudiliikumine“. Iga liikumine jõuab kuhugi, üks võimalikke juudiliikumise tulemusi oleks see, et üksikute, inimeste ja perekondade enneolematu häda, mille on nende üle toonud kuulumine teatud rassi, liidab neid rahvuseks kõigi sõltumata rahvuse tunnustega. Rahvuste klaarimine, rahvuste tihendamine, rahvuslike kultuuride loomine, see kõik sünnib meie silma all, kogu maailmas. Miks ei võiks siis olla ka juutluse rahvusliku ja riikliku renessansi käes kord?

Mõndagi käib peast läbi, kuni jõuad kolmandale korrale, kui su koivad ei ole enam need kõige vilkamad.

Aga praegu juba „juudi graafika“, praegu, kus juudid kuuluvad alles kõiksugustesse kultuuridesse, milledele, tõi küll, nad aegade kestes on andnud väärtuslikku lisa, kas see pole varajane? Olen skeptiline veel üle läve astudes: autorid on juudid, ilus, nad võivad kujutada juute ja juudilikku miljööd, hüva, ent kas seepärast kujutamise viis, stiil, mis on nagu selle või teise maa kliima, kunstis aga,

ütleme, kultuurkliima, kas see seepärast veel on juudilik? Ja see on ometi tähtis, see on oluline.

Ja nüüd ma algan oma rännakut saalis. Ma, leian väga sisendustugevaid oforte **Adlerit**, nad lähtuvad ilmselt ekspressionismist, nagu **Selfert**'i puulõikedki. Ma leian stiliste, kes väga suure kohanemisvõimega on osanud anda oma lehtedele biidermeierlikku sarmi, nagu Czarnocki, Gelberzanka, Grosmanowna, Gurewiczowna, Lewovna j. t., kõik Vilnost. Leian Feininge r'i konstruksionismi või kubismi, — see vahe pole igakord nii väga selge, — leian **Kolnik**'u stiliseeringuid mingisugusesse elegantsele, hoogsate, üldistavate, kuid ometi ka karakteriseerivate kurvide geomeetriasse või kalligraafiasse.

Leian enamikus realismi, hästi vahedapilgulist ja igasugu kujutusvõtete varjundeis, berliinlase Herman Strucki kuivnõela gravüüride oksüdeerunud hõbeda peenest hallist ja mustjast toonist alates üle terve new-yorklaste rühma tehniliselt suveräänse, elegantse eksislikkuse kuni noore, Plotskist pärit, Zylberg'i väga tugevate, asjalikkude, kuidagi süngelt-dramaatiliste puulõigeteni, mis ei varja, et nende autor on poola graafiku Skoczylase õpilane.

Leian **Judovin**'i väikesekaustalisi kuid paljuütlevaid puugravüüre, mida ilma kõhklemata paigutan vene uusima puulõike-kooli (Kravcenko) lähikonda.

Nii-siis oli mu skepsis õigustatud? Jah, kuid ometi ka ei. Tõsi, ma tunnen siin ära mitmesuguseid voolusid ja koole, mis lubab neid Lätist ja Leedust, Poolast ja Venest, Saksamaalt, Austriast ja Rumeeniast, Prantsusmaalt ja Ameerikast pärit kunstnike töid paigutada nimetatud maade ja rahvaste kunstitoodangusse, igaüks oma individuaalse värvinguga. Kuid nüüd tuleb see üllatav, et lähemal, pidevamal vaatlusel neis individuaalseis värvinguis hakkab ilmne sugulasi jooni, või, ütleme, sugulast hõngu. Seda hakkab tundma, nägema, kuid seda

sõnastada ei ole lihtne, sest see oma olemuselt ei ole lihtne, ega ühtlane.

Kõigepealt on märgatav püüdlus tehnilisele virtuooslikkusele. Virtuooslikkusse vaist on omane juutidele teistelgi aladel, hulk viiuli- ja klaverivirtuoose on juudid. Edasi näib mulle, et väga paljud autorid töötlevad, elegantsi, või, paremini öeldud, šikki. Meenutatagu, muide, et šikimad daamid meie tänavail on juudi daamid. Ka seal, kus mõni autor, nagu Lichtenstein või Pacanowska, otse meelega hoidub elegandist joonest, väldib siledust, et teatud karedusega või nagu saamatusega sisendada primitiivsemat, vahetumamat mõju, ka seal need autorid ikkagi veel on šikid. Vaikset, lihtsat lüürikat me ei kohta, n. ü. endasse vaibunut mõtisklust või unistamist, ei, need lehed, võib ütelda, kõik tahavad mõju avaldada, midagi sugereerida, jutlustada, efekti teha; nad eeldavad vaatlejat ja tahavad selle tähelepanu endale tõmmata, nad on artistlikud.

See kõik ei tähenda, et neis ei ole tundmust. Aga, ja see paistab mulle väga iseloomulikuna, — niipea kui juudi kunstnikku on vallanud tundmus, ta kääneb selle kuidagi irooniliseks või groteskiks. Seal on Schor, nii järsku vaadates, hästi lihtsalt puusse lõiganud ühe kaftaniga peagu vanatestamentliku juudi hane ja korviga; aga kaftani alt - vahivad välja ilmatu suured säärikud. Päril peitmatult groteskne, juba õudnegi on aga Rubinrofi sari, „Orkester“, „Naine surnutega“, „Neegrid“ j. t. lehed. Irooniline igas lehes on ka Kolnik, ka seal, kus ta taotleb lihtsalt edasi anda sotsiaalseid teemasid, „Lillemüüjanna mannekeenide vahel“, „Kunst tänaval“, „Streik“, „Põgenikud“ jne., irooniline kas või selleski, et ta oma figuure ei aseta otse, vertikaalselt lehele, vaid kuidagi viltu. Ja nõnda teistelgi.

See iroonia näib mulle kõike läbistava karakteristlikuma joonena. On see juutide kui rahvuse paradoksaalse olukorra tingitud? On see päris-juutlik? Kui me päris-juutliku all kujutleme vanatestamentlikkust,

ja seda me ju tavaliselt teeme, siis peab küll ütlema, et seda ma siit näituselt ei leia. Vana testamendi ajad on möödas, lõplikult, ja kas paljud juudid veel tarvitavad läbikäimises heebrea keelt? Need kunstnikud siin näitusel, — kui paljud ja kui head, nimekad ja kaalukad kunstnikud on nüüd juudi kunstnikud, kes alles hiljuti olid saksa kunstnikud, saksa kunsti uhkus! — need igatahes kõnelevad jidiš. Ja kui nad ei kõnele jidiš, vaid saksa, poola, prantsuse ja inglise keelt, siis ometi aktsendiga. Ja kui ka mitte aktsendiga, vaid laitmatult puhtalt, siis on nende lauses, nende ütlemisviisis ometi efekti taotlust, iroonilist vaimukust, šikki. Üle merede ja mitme raja tagant Tallinnas kohtuvad rahvusvahelised kunstnikud osutuvad juudi seltskonnaks. Näitus esitab tõepoolest juudi graafikat.